

DILEME PROSTORSKE IN DRUŽBENE UMEŠČENOSTI ETNIČNIH SKUPIN V VEČKULTURNIH DRUŽBAH**

Povzetek. Članek predstavlja dileme, s katerimi se soočamo pri udejanjanju politik večkulturnosti in medkulturnosti v kulturno pluralnih družbah. Pri tem je posebej izpostavljena problematičnost in kompleksnost uprašanj prostorske (s posebnim poudarkom na rezidencijalni segregaciji) ter družbene umestitve neavtohtonih (priseljenskih) skupin v dana družbena okolja. V tem okviru so predstavljeni prevladujoči modeli rezidencijalnih namestitev priseljenskih skupin v ameriškem in evropskem kontekstu ter njihove značilnosti. V nadaljevanju so predstavljeni in reflektirani nekateri izbrani modeli večkulturnega sobivanja ter na primeru študije primera slovenske Istre izpostavljene pasti in zagate dejanskega udejanjanja »idealne« večkulture (oziroma medkulture) družbe.

Ključne besede: *prostorska segregacija, večkulturnost, etnične skupine, etnična manjšina, getoizacija, etnična koncentracija.*

Uvod

Četudi etnična pluralnost ali sobivanje različnih jezikovnih, kulturnih, religioznih in rasnih skupin na zamejenem območju ni novodoben pojav, v Evropi 21. stoletja dobiva nove razsežnosti. V globalizirani družbi pospešenih migracij se tudi družbe (kot npr. slovenska), ki jih tradicionalno umeščamo med etnično homogenejše, soočajo z izzivi in dilemami večkulturnih stvarnosti. Razprava, ki sledi v nadaljevanju, izhaja iz izhodišča, na katero je v svoji zadnji knjigi *Življenjsko okolje v globalni informacijski dobi* opozoril Z. Mlinar, in sicer, kako »opredeliti odnos do etnične homogenosti ali etnično mešane strukture prebivalcev ožjih stanovanjskih območij« (2008: 91). Mlinar svoja raziskovalna izhodišča izpostavi v kontekstu konkretne družbene stvarnosti slovenske Istre oziroma še konkretneje Mestne občine Koper. Pri tem

* Dr. Mateja Sedmak, Znanstveno-raziskovalno središče Koper in Fakulteta za humanistične študije, Univerza na Primorskem.

** Izvirni znanstveni članek.

pa poda več iztočnic za nadaljnje prevpraševanje. Sam izhaja iz teze, da večja koncentracija tujcev v danem okolju med drugimi izpostavi tudi vprašanje prostorske organizacije in sožitja z lokalnimi avtohtonimi prebivalci. Pri čemer pa istočasno poudari, da bi bilo kakršnokoli poseganje v prostorsko integriteto manjšin vsekakor problematično. V tem oziru predstavi lokalno iniciativo in težnjo k prostorski koncentraciji ene od lokalnih etničnih skupin (Albancev), ki so pričeli s sistematičnim kupovanjem hiš na centralni (Čevljarški) ulici starega mestnega jedra Kopra. Iniciativa, četudi nikoli formalno zabeležena, je bila zaustavljena preko različnih ukrepov (ibid.). Mlinar kot poduk omenjene epizode povzame, da lahko »občina vsaj v določenih primerih s funkcionalno opredelitvijo (namembnosti) posameznih območij preprečuje tujo etnično koncentracijo; gre torej za regulativ, ki se ga poslužujejo tudi države« (2008: 91). Pri tem pa zaključí, da omenjeni družbeni fenomeni ostajajo nepreučeni in udejanjani na ravni neformalnih praks.

Pojav večkulturnih stvarnosti kot omenjeno ni nov, je pa aktualen in predvsem v zadnjih desetletjih podvržen temeljitemu premisleku. Zаметki govora o kulturnem pluralizmu segajo že v konec 19. in začetek 20. stoletja, od 70-ih in še intenzivneje od 80-ih let prejšnjega stoletja pa je prevpraševanje fenomenov kulturnega pluralizma (ali večkulturnih družb) postalo stvarnost ameriškega in evropskega političnega, družbenega in akademškega prostora. Brez pretiravanja lahko trdimo, da je konec 20. in na začetku 21. stoletja diskusija o tem, kako uskladiti večkulturno naravo posameznih evropskih držav in evropske unije kot take, ena osrednjih dilem (Sedmak, 2009). Skladno z omenjenimi izhodišči Mlinarja (2008) se naš interes v nadaljevanju oži na problematiko prostorske in družbene umestitve pripadnikov neavtohtonih ali priseljeniških etničnih skupin v dano družbeno okolje. V nadaljevanju bomo tako osvetlili nekatere dileme, s katerimi se soočamo v večkulturnih družbah, izpostavili problematičnost in kompleksnost vprašanj prostorske in družbene umestitve neavtohtonih (priseljeniških) skupin in reflektirali nekatere izbrane modele medetničnega sobivanja. Vprašanja prostorske (in družbene) umestitve etničnih manjšin so del širše tematike udejanjanja politik več- in medkulturnih družb, zato pri analizi prostorskih politik v odnosu do etničnih skupin ne moremo mimo poznavanja in razumevanja modelov večkulturnega sobivanja. Pri tem bomo na študiji primera slovenske Istre predstavili težave udejanjanja »idealne« večkulturne družbe.

Etnične skupine – vprašanje družbene moči in statusa

Težnja k uskladitvi družbenega življenja in ureditvi sobivanja različnih etničnih skupin ter oblikovanje učinkovite politike več- ali medkulturne družbe je pravzaprav soočanje z vprašanjem, kako umestiti, integrirati (ali asimilirati) avtohtone in priseljeniške manjšine v prevladujočo kulturo.

Sorodno kot pri drugih družbenih fenomenih so razmerja moči, vprašanje socialne stratifikacije in občega družbenega statusa tudi v tem okviru ključna.

Pri snovanju državne politike in strategije večkulturnosti tako ni nepomembno o katerih etničnih skupinah oziroma manjšinah je konkretno govor. Poleg tega pa se kot »problematične« ali potrebne posebne pozornosti vedno kažejo etnične manjšine in ne dominantna etnija. Dalje je potrebno ločevati med posameznimi etničnimi manjšinami. Ni namreč nepomembno, ali gre za *avtohtone* ali *priseljenske* manjšine. Ali gre za »stare« *priseljence* (v Sloveniji npr. iz republik nekdanje Jugoslavije iz obdobja 60-ih in 70-ih let dvajsetega stoletja) ali *priseljence novega vala* (iz republik nekdanje Jugoslavije v 90-ih letih dvajsetega stoletja). Prav tako ni nepomembno, ali gre za novi val priseljencev iz območij *vzhodnoevropskih držav* ali priseljence iz celin *tretjega sveta* (Azija, Afrika) ipd.

Poleg (ne)avtohtonega statusa in kraja izvora je pomemben tudi obči družbeni status etnične manjšine in položaj etnične manjšine na hierarhični lestvici, kot jo vidijo pripadniki dominantne kulture. V slovenskem prostoru lahko tako opozorimo na razlikovanje v obravnavi in v odnosu do avtohtonih slovenskih Romov in avtohtonih slovenskih Italijanov oziroma Madžarov. Ali razlike v statusu priseljencev novega vala iz Anglije primerjalno z ekonomskimi migranti iz vzhodnoevropskih držav Evrope (Romunije, Bolgarije, Poljske). Razlika, ki jo uvajajo omenjene determinante, je razvidna tako v pravni kot neformalni praksi, obravnavi in odnosu do drugih (neslovenskih) etničnih skupin. Konkretnije, kljub avtohtonemu statusu italijanske, madžarske in romske skupnosti so predstavnikom in predstavnicam omenjenih etničnih manjšin dodeljene drugačne pravno zagotovljene pravice. Prvi dve izmed omenjenih imata namreč pravno bistveno boljši status in več pravic, izvirajočih iz avtohtonega statusa *per se* (Sedmak, 2002, 2005, 2007, 2009; Švab et al., 2008). Zaradi omenjene (pa ne zgolj!) drugačne formalne obravnave je posledično tudi neformalni odnos večinskega (lokalnega) prebivalstva do pripadnikov romske ali italijanske oziroma madžarske narodne skupnosti bistveno drugačen. Kot drug primer lahko navedemo sicer poenoteno nacionalno zakonodajo v odnosu do tujcev-priseljencev, postopkov pridobivanja začasnega bivališča, državljanstva, delovnih viz in drugih z delom in socialno varnostjo povezanih dokumentov, pa vendarle vsakodnevna praksa priča o prevladujočih etničnih stereotipih, predsodkih, diskriminacijah, temelječih na narodni pripadnosti in različni obravnavi različnih etničnih skupin glede na kraj izvora (Medarič, 2009; Kralj, 2008; Švab et al., 2008). Tako je npr. angleški upokojenec, lastnik kmetije, kupljene v Prekmurju, v očeh lokalnega prebivalstva in sosedov percipiran bistveno drugače kot ekonomski priseljencec, nastanjen v samskem domu ali delavskem bivalniku.

Če povzamemo, na obči odnos do drugih etničnih skupin in posledično na oblikovanje multikulturnega modela sobivanja, državno strategijo in politiko njenega uresničevanja vplivajo vsaj tri determinante, in sicer velikost skupine, družbena moč in etničnost kot taka.

Na pomen omenjenih treh determinant je opozoril tudi Schermerhorn (1996), ko je oblikoval spodnjo tipologijo.

Slika 1: TIPOLOGIJA SKUPIN PO VELIKOSTI IN MOČI
(Schermerhorn v: Hutchinson in Smith, 1996: 17)

	NADREJENE SKUPINE		
	velikost	moč	
SKUPINA A	+	+	večinska skupina (večina)
SKUPINA B	-	+	elita
	PODREJENE SKUPINE		
SKUPINA C	+	-	množična oz. prevladujoča skupina
SKUPINA D	-	-	manjšinska skupina (manjšina)

Manjšina v tako zastavljenem modelu pomeni skupino, ki tvori manj kot polovico predstavnikov določene družbe in ima omejen dostop do vlog in aktivnosti, ki so osrednjega ekonomskega oziroma političnega pomena. Številčno večja (etnična) skupina v podrejenem položaju je tako običajno definirana kot prevladujoča (ali množična) etnija. In nasprotno, (etnična) skupina, ki je dejansko številčno v manjšini, ob predpostavki, da poseduje družbeno moč, ni več okarakterizirana kot manjšina ali manjšinska skupina, temveč (etnična) elita. V realnosti družbenega življenja predstavljata kombinaciji AD in BC tipični medskupinski konfiguraciji.

Ko govorimo o vzrokih in učinkih prostorske umeščenosti pripadnikov različnih etničnih skupin, etnični homogenosti oziroma etnični heterogenosti na zamejenih bivanjskih območjih, tako ni nepomembno, ali imamo v mislih pripadnike etnične elite ali pripadnike depriviligirane etnije, ključno pa je tudi dejstvo, ali želijo težnjo k prostorski etnični koncentraciji udejanjiti pripadniki etnične skupine sami ali jim je preko politik večkulturnosti in ustrežajočih rezidencialnih modelov vsiljena »od zunaj«.

Rezidencialna segregacija

Ker je priseljevanje tujcev v veliki meri usmerjeno predvsem v urbana središča, je preučevanje etnične prostorske segregacije relevantno predvsem v kontekstu urbane segregacije. Prostorska segregacija etničnih skupin je tako v središču raziskovalnega zanimanja zahodne urbane geografije

in urbane sociologije že več kot 90 let. V 20-ih letih dvajsetega stoletja so bili raziskovalci Čikaške sociološke šole pionirji v raziskovanju vprašanj etnične prostorske umeščenosti. Pri tem pa so se, zanimivo, v veliki meri naslanjali na »biologistično« razumevanje procesov in dinamik, povezanih s prostorskimi umestitvami in rezidencialnimi »izbirami« (predvsem priseljeniških) etničnih skupin. Znan avtor tistega časa, preučevalec etničnih vprašanj, socialne distance in prostorskih fenomenov, Park (1925 v: van Kempen in van Ham, 2008) tako opisuje prihod novih prebivalcev v dano soseseo kot »invazijo novih vrst v obstoječi ekosistem«. Posledično se »stare vrste ne počutijo več lagodno in si poiščejo svoje zavetje drugje« (ibid., 2008: 1361). Kot ključna pri tem izpostavi procesa nadomestitve in dominacije oziroma zamenjavo ene populacije z drugo, ki postane dominantna.

Čikaška šola je zaslužna tudi za razvoj t. i. »Ameriškega modela« rezidencialne segregacije etničnih skupin. Ta model izpostavi rezidencialno ločenost »belske večine« od drugih etničnih manjšin (Hårsman, 2006). Etnična rezidencialna segregacija je bila tako večino 20. stoletja interpretirana kot dokaz socialne in ekonomske medskupinske distance. Skladno s to percepcijo je Park (1926, v: Johnston, Forrest, Poulsen, 2002) zaključil, da je prostorska distanca tesno povezana s socialno distanco. Bivanjski vzorci vedenja pa naj bi bili tako nazoren kazalec socialnih odnosov med (etničnimi) skupinami. »Koga nekdo izbere za soseda« oz. »komu dovoli, da postane njegov sosed«, postane kazalec pogosto prikritih odnosov znotraj večkulturnih družb. Prostorska distanca tako dejansko odraža socialno distanco (White et al., 2005). Prostorsko *desegregacijo* (predvsem na ravni urbanih središč) pa se je skladno z omenjenim razumelo kot realizacijo »melting pot« mehanizma in asimilacijo v večinsko kulturo.

Prav na zametkih spoznanj Čikaške šole Massey (1985 v: van Kempen in van Ham, 2008) razvije model prostorske asimilacije, ki sloni na predpostavki, da segregacija etničnih skupin upada z dolžino njihovega bivanja v danem okolju. Za večanje prostorske disperzije in posledično asimilacijo naj bi bila zaslužna predvsem dva vzporedna procesa, in sicer akulturacija in socioekonomska mobilnost.

Kljub pričakovanjem, ki so se porajala v okviru teorije prostorske asimilacije je obstoječe stanje v ZDA, preučevalce prostorskih etničnih fenomenov preskrbelo z neizpodbitnimi dokazi, da celo v deželi, ki je zaslužna za rojstvo ideje »melting pota«, teorija »kulturnega zlitja« in z njo povezana pričakovanja ne držijo. To še posebej velja za primere etničnih skupin, ki zaradi vidnih rasnih karakteristik očitno odstopajo od ideala »belega anglosaksonskega moškega protestanta«. Kot primer lahko navedemo etnično skupino Afroameričanov, v primeru katerih zgolj doseganje višjega ekonomskega statusa (tj. finančno bogatenje) omogoči umik iz geta (iz popolne rezidencialne segregacije) in še to običajno zgolj v segregirane črnske sosese

srednjega razreda (Johnston et al., 2002). Ameriški avtorji (npr. Gans, 1968) izpostavljajo, da je na ravni urbanih etničnih fenomenov v današnji Ameriki zaslediti dva vzorca rezidencialne nameščenosti, in sicer pojav kulturnega pluralizma v povezavi s prostorsko ločitvijo (getoiziranje etničnih manjšin) oziroma asimilacijo v »ameriško« anglosaksonsko kulturo v povezavi s prostorsko razpršitvijo. Pri čemer Gans (ibid.) izpostavlja, da gre v večji meri za različne oblike »adaptacij« kot za »pravo« asimilacijo v dominantno kulturo.

Očitno razliko v vzorcih rezidencialnega poseljevanja priseljeniških skupnosti ali etničnih manjšin med evropskimi državami in ZDA izpostavi tudi Boal (1999, v: Johnston, Forrest, Poulsen, 2002), ko predlaga rekonceptualizacijo vzorcev urbane manjšinske segregacije, pri čemer predstavi štiri scenarije prostorske umeščenosti etničnih manjšin: (1) proces *asimilacije*, ki povzroči, da kulturne in druge medskupinske razlike postopno izginejo, pri čemer smo priča tudi upadu bivanjske segregacije; (2) pojav *pluralizma* kot procesa, v katerem člani etničnih skupin ohranjajo kulturno identiteto, kar spodbuja medskupinsko raznolikost, ohranitev skupinskih etničnih meja ter spodbuja ohranjanje prostorske in rezidencialne ločenosti; (3) proces *segmentacije*, ki vključuje ostrejšo prostorsko ločenost – zaradi očitnih medskupinskih antagonizmov različne etnične skupine zavzamejo ločene predele bivanja; (4) proces *polarizacije* kot ekstremne oblike segmentacije, ko lokalne ločenosti dejansko dihotomizirajo družbeni prostor – gre za popolno izključenost članov določenih etničnih skupin iz določenih sosesk in območij ter posledično getoizacijo. Prva dva omenjena scenarija sta bolj prisotna v multikulturnih akomodacijah evropskega prostora, zadnja dva scenarija pa naj bi odražala prevladujočo stvarnost ameriških mest.

Naj kot alternativo predhodno predstavljenemu modelu prostorske in kulturne asimilacije omenimo model etnične stratifikacije, ki izpostavi pomen in vlogo diskriminacije na trgu nepremičnin. Skladno s tem modelom, odkriti ali prikriti mehanizmi diskriminacije onemogočajo celo ekonomsko dobro stoječim imigrantom, da se preselijo v soseske visokega statusa, v katerih navadno dominira »bela večina«. Pri tem so soočeni z bolj ali manj jasnimi regulativi omejevanja lokalnih skupnosti, prebivalcev elitne soseske same itn. (van Kempen, van Ham, 2008).

V zvezi z rezidencialno lociranostjo in etnično koncentracijo se kot relevantni izpostavita še naslednji vprašanji: prvo, na katero nas v uvodoma omenjenem delu opozori Mlinar (2008), in sicer, ali in v kolikšni meri je težnja po etnični prostorski koncentraciji in segregaciji težnja etnične skupine same, oziroma ali gre za bolj ali manj očitno »prisilo«, vsiljeno »od zunaj«; in drugič, kakšne so slabosti in morebitne prednosti etnične koncentracije in segregacije.

Naj v tem kontekstu omenimo ključne ugotovitve več urbanih študij primera nizozemskih avtorjev van Kempena in van Hama (2008), ki

izpostavljajo, da se etnična segregacija dokončno konsolidira z razlikami med etničnimi skupinami glede na njihove možnosti pri izbiri kraja bivanja. Sama izpostavljata dejavnika »prisile«: pripadniki manjšin se (zaradi nizkih dohodkov) tako naseljujejo na manj zelenih lokacijah, ker so cenejše. Posledično cene zemljišč oziroma hiš na takšnih območjih ostajajo nizke oziroma še padajo. Na te lokacije se priseljuje le manjši del domačinov, poleg tega pa so Nizozemci, primerjalno s priseljenci, v teh primerih bistveno bolj nagnjeni k temu, da se izselijo v etnično homogene predele oz. »bele soseske«. Avtorja izpostavljata, da četudi se nizozemska urbana politika aktivno sooča s problemom rezidencialne segregacije, podatki s terena in empirične študije ne podpirajo optimizma, ki se naslanja na desegregacijske težnje. Avtorja kot ključno ugotovitev povzameta, da je etnična segregacija, kateri smo priča v primeru Nizozemske tudi refleksija obstoječe socioekonomske segregacije, pri čemer smo soočeni z rezultatom prostorske disperzije dosegljivih bivališč.

Skladno z zgoraj predstavljenimi ugotovitvami nizozemske študije, tudi švedski avtor Hårsman (2006) na osnovi izsledkov študije, izvedene v svoji državi, povzame, da bi se morali preučevalci fenomenov rezidencialne segregacije in snovalci politik vključevanja v večji meri soočiti z naravo funkcioniranja trga nepremičnin in na razlike v dohodkih med in znotraj etničnih skupin, če bi želeli vplivati na rezidencialno (etnično) razpršitev in preprečevanje rezidencialne segregacije. Švedska študija izpostavi tudi, da so poleg osebnih preferenc, starosti in kompozicije družine, ki vplivajo na individualne rezidencialne odločitve, ključnega pomena predvsem lokalne in regionalne politike glede uporabe zemljišč in pa obstoječa transportna mreža. Nezanemarljiva je tudi avtorjeva ugotovitev, da ima aktivna imigrantska politika Švedske, ki je bila od 80-ih let prejšnjega stoletja aktivno usmerjena v doseganje disperznega vzorca naselitve imigrantov in preprečevanje etnično segregiranih sosesk, tudi negativne posledice. Namreč, težnja k razpršitvi imigrantov po ozemlju celotne države in spodbujanje lokalnih skupnosti k njihovi integraciji je slabila pozicijo imigrantov na trgu dela.

O razlogih za prostorsko segregacijo v zahodnih urbanih središčih pišejo tudi ameriški avtorji (Johnston et al., 2002), pri čemer podobno kot njihovi evropski kolegi izpostavijo pomen diskriminacije v povezavi s trgov nepremičnin. Pri tem opozarjajo na težnjo etnične skupine z ekonomsko, politično in kulturno močjo po distanciranju od manjšinskih (imigrantskih) skupin, ki jih dojemajo kot manjvredne, nezaželene ali celo kot grožnjo. Četudi v medetničnih relacijah ni zaslediti odkrite diskriminacije, pa smo vendarle priča medskupinskim napetostim, ki vodijo do takšnega stanja na trgu nepremičnin, ko se očitno preferira soseske, okrožja, ulice in stolpnice, kjer je nastanjen le manjši delež pripadnikov manjšin ali pa so izključno »bele«. Skladno z omenjenim modelom delovanja (in podobno kot v nizozemski

študiji) se v primeru naselitve pripadnikov manjšin, pripadniki večinske kulture izselijo. Avtorji na osnovi predstavljenih ugotovitev povzamejo, da obstoječa prostorska segregacija pravzaprav izhaja iz siceršnjega in prevladujočega ravnanja večinske družbe, ki je izrazito »ločevalno«.

Tako kot zgoraj omenjene tudi sicer večina obstoječih študij izpostavlja »vsiljeno« rezidencialno segregacijo. Pri tem pa si avtorji niso enoznačni glede učinkov prostorske ločenosti etničnih skupin. Že omenjena nizozemska avtorja van Kempen in van Ham (2008) poudarjata, da je večina akademskih raziskav, pa tudi političnih ukrepov osredinjenih predvsem na negativne učinke bivanja na lokacijah prostorske koncentracije depriviligiranih. Bivanje na takšnih lokacijah ima zaradi pomanjkanja stikov z »relevantnimi« osebami in institucijami negativne posledice tako na posameznikov socialni položaj kot socialno mobilnost. Istočasno pa imajo bivaajoči v takšnih etnično koncentriranih soseskah preveč »napačnih« stikov. Dalje, v depriviligiranih etničnih soseskah se beleži višje število najstniških nosečnosti, nižji občji socioekonomski položaj, večji osip iz izobraževalnega sistema, nižjo stopnjo izobrazbe, celo višji psihosocialen zaostanek v razvoju otrok, nižjo stopnjo zaposljivosti, višjo stopnjo deviantnega vedenja, socialne izključnosti, viktimizacije ipd.

540

Kljub očitno prevladujočemu diskurzu o negativnih učinkih prostorske etnične koncentracije oziroma segregacije naj omenimo še pozitivne vidike etnično homogenejše poselitve. Pri tem velja izpostaviti predvsem pomen vzdrževanja internih etničnih vezi (skupinsko solidarnost) in posledično ohranjanje kulturne tradicije, ekspresivno funkcijo etnične skupine, ki zagotavlja »varno zavetje v nevarnem svetu« in pa možnost zagotavljanja alternativnih kanalov socialne mobilizacije (van Kempen in van Ham, 2008). Drugi avtorji izpostavijo še pomen uporabe t.i. skupnostnih storitev, kot so trgovine, klubi, kraji bogoslužja ipd., pomen skupnostno osnovanega podjetništva (Johnston et al., 2002). Pri tem pa izpostavijo, da je (avto)segregacija pozitivna zgolj, če temelji na želji kongregacije zaradi zagotavljanja skupinske varnosti nasproti »grožnjam« s strani drugih (običajno dominantne etnične skupine). Sama bi izpostavila še pomen dejanskega *samo-odločanja* za prostorsko segregacijo, kot npr. težnja pripadnikov albanske skupnosti po koncentrirani naselitvi osrednje kopske ulice ali težnja pripadnikov muslimanske skupnosti po koncentrirani naselitvi primorske vasi Padna (skladno z navedbo informanta v Mlinar, 2008: 92). Prostovoljnost in *odločitev* za prostorsko etnično koncentracijo oziroma segregacijo se hitro postavi pod vprašaj, če smo pri tem istočasno priča obstoju trdnih in neprepustnih etničnih meja s strani drugih in dominantne etnije oziroma šibkim ali neobstoječim medskupinskim stikom.

Med pozitivne vidike prostorske koncentracije lahko pogojno navedemo tudi lažjo prostorsko (fizično) ureditev bivanjskega prostora, skladno

z izvorno tradicijo manjšinskih skupin. Etnične manjšine se namreč srečujejo z večjimi težavami umestitve navzven izrazito vidne in izstopajoče arhitekture, ki ponazarja njihovo kulturo (hinduistični templji, muslimanske mošeje ipd.), če gre za umeščanje v t. i. »mešane« ali v še večji meri v »večin-ske« prostore (Gale in Naylor, 2002). Prav tako pa moramo biti pozorni na nevarnost večkulturnega pristopa, ki romantizira razlike in obenem predstavlja nevarnost rasializacije na »sicer obrnjen način« (ibid.). O problemu kulturne in prostorske segregacije v imenu vzdrževanja kulturne raznolikosti in folklorizma ter večkulturne podobe, ki dejansko izraža obrnjen etnocentrizem pa več v nadaljevanju (Radtke, 1997).

Prostorska in družbena umeščenost etničnih skupin v luči modelov multikulturnega sobivanja

Z retoričnim vprašanjem, ki ga v svojem delu zastavi Mlinar (2008) – v kolikšni meri dopustiti ali celo spodbujati prostorsko koncentracijo etničnih skupin – se avtor poleg specifike (prostorske organizacije družbenega življenja), na katero se nanaša omenjeno vprašanje, dotakne mnogo širšega izziva, in sicer, kakšen model večkulturnega sobivanja je sprejemljiv oziroma zaželen v dani družbi. Dilema je večplastna in se navezuje na vprašanja človekovih (individualnih) pravic po ohranjanju kulture in jezika, na vprašanja enakosti, enakih možnosti in enake obravnave, na ločitev javnega in zasebnega ipd. Poleg tega moramo vzeti v obzir različno naravo ali udejanjanje principov kulturno pluralne ali večkulturne družbe. Je cilj promocija večkulturnosti po zgledu ameriškega talilnega lonca, skladno s katerim se spodbuja bodisi popolno izničenje (fizično in/ali kulturno)¹ ali »asimilacijo« v dominantno anglosaksonsko kulturo ter ohranjanje večkulturnosti po principu getoizacije, prostorske in družbene segregacije? Ali je cilj doseči večkulturno družbo, ki bo dejansko medkulturna, vključujoča medetnične odnose, medkulturne izmenjave, medkulturni dialog in medkulturno fuzijo (Sedmak, 2009a)?

Kontradiktorno je kakršnakoli intervencija države bodisi k spodbujanju prostorskega ločevanja (getoizacije) bodisi k spodbujanju prostorske etnične razpršenosti vnaprej obsojena na kritiko teoretikov večkulturnosti. Gordon (1964) je kot eden prvih glasnih »zagovornikov« večkulturnosti v ameriški družbi menil, da je prava večkulturnost pravzaprav možna zgolj v obliki getoizacije rasnih in kulturnih manjšin. V nasprotnem primeru tvegamo možnost asimilacije v dominantno kulturo ali pa možnost medetničnih konfliktov. Radtke (1997) nasprotno ostro kritizira nemško družbeno

¹ V mislih imamo tako etnocid kot genocid nas avtohtonim oziroma staroselskim prebivalstvom (Portoričani, Indijanci, Havajčani in Eskimi).

stvarnost, ki je večkulturnost nemške družbe udejanjila kot spodbujanje kulturne ločenosti in prepoznavnosti manjšin. Nemčija v odnosu do imigrantov izvaja takšno politiko, skladno s katero so jim v celoti zagotovljene skorajda vse socialne beneficije, vendar istočasno brez političnih pravic. Priseljenci imajo tako formalno zagotovljene iste delovne pogoje in socialne usluge kot nemški delavci (vključeni so v sistem državnega zavarovanja), nimajo pa vstopa v javno areno.² Le nedavno se je uvedla možnost delne politične participacije na mestnih ravneh (občinske volitve). Radtke (ibid.) tako poudarja, da imigranti v Nemčiji nimajo vstopa v javno sfero razen v okviru socialnih služb kot subjekti eksploatacije, paternalističnega odnosa, nasvetov in pomoči. Družba jih s tako zastavljenim modelom soočanja z »imigrantskim vprašanjem« naravnost sili v matično etnično skupnost. Nemška družba s svojimi ukrepi spodbuja krepitev etničnih vezi imigrantskih skupin, s tem ko jim onemogoča vstop v širšo nemško družbo. Posledica tega je pojav (prostorsko in družbeno) etnično homogenih skupnosti, ki se osredinjajo okoli tradicionalnih in verskih simbolov, ne zgolj zaradi ohranitve in zaščite kulturne identitete v sovražnem okolju, temveč tudi zato, ker se širši družbi (tj. večinski etniji) predstavljajo takšni, kot jih ta želi videti. Radtke (ibid.) poudarja, da učinek večkulturnosti v povezavi s klientelizmom ni etnična mobilizacija, temveč samoetniciziranje manjšine.³ In dodaja, da dokler manjšine »ne bodo imele političnih pravic in enakih možnosti za afirmativne akcije (in v tem se Nemčija razlikuje od ZDA ali UK), bo večkulturnost nujno ostala na ravni folklorizma« (1997: 255).

Radtke kritiko večkulturne Nemčije in večkulturnosti kot takega zaključí s trditvijo, da je večkulturnost samo obrnjen etnocentrizem. Pri tem pa kritično doda, da večkulturnost pravzaprav »spodbuja reifikacijo in revitalizacijo etničnih razlik, namesto da bi omogočala njihovo dekonstrukcijo, redukcijo in demistifikacijo« (1997: 256).

Osrednji izziv zagovornikov večkulturnosti je pravzaprav vselej bil in je, kako prepoznati medkulturne razlike ob hkratnem zagotavljanju enakosti med posamezniki in stabilnosti celotne družbe. Angleški avtor Rex (1997) s tem v zvezi opozori na pogosto zmoto, in sicer da večkulturnost in enakost nista ista cilja z različnimi imeni. Večkulturna družba (skladno z Rexovim videnjem) (*prima facie*) pomeni družbo, v kateri ljudje niso enaki, temveč so različno obravnavani. V ozadju tako razumljene večkulturnosti je ideja »pravice do različnosti«, katero so že v 70-ih letih prejšnjega stoletja izpostavljali v okviru »črnskega gibanja«. »Druge« kulture, manjšine si zaslužijo isto

² Skladno z interpretacijo nemške ustave iz leta 1949, ki državljanstvo »rezervira« samo za Nemce »po krvi«.

³ O tem priča npr. tudi obstoj oz. delovanje »Službe za multikulturne zadeve«. Če želijo posamezniki od omenjene službe prejeti nasvet, denar ali pomoč, morajo svoje probleme predstaviti v okviru etničnih okvirjev.

spoštovanje kljub svoji različnosti. Avtor izpostavi, da je edina prava večkulturalna družba tista, ki zagotavlja enotnost in enakost v *javni sferi* (pravo – enak pravni položaj; politika – pravica voliti in biti voljen; ekonomija – enake možnosti) ter spodbuja raznolikost v *privatni oz. skupnostni sferi* (kultura, jezik, vera). Vse druge različice, kot npr. vzdrževanje različnosti in različnih pravic v javni sferi in spodbujanje kulturne različnosti v privatni sferi, po njegovem mnenju ne predstavljajo prave večkulturalne družbe. Zadnji je primer že omenjenega nemškega multikulturalnega modela.

Rex (1995) svoj koncept »idealne« večkulturalnosti poimenuje *egalitarna večkulturalnost (ali egalitarni multikulturalizem)*. V okviru svojega modela vidi »integracijo manjšin ne kot proces uniformnosti, temveč kulturne različnosti, ki se združuje z enakimi možnostmi v vzdušju vzajemne tolerance« (Rex, 1995: 243).

Pri tem pa ni nepomemben avtorjev medklic, da egalitarne večkulturalnosti na točki enakosti v javni sferi ne smemo enačiti zgolj s proporcionalno prisotnostjo npr. v izobraževanju ali gospodarski in politični sferi (primer Nizozemske). Pomembna in ključna se v tem okviru zdi *moralna osnova* odnosa med manjšino in večino (1995). Posamezniki ne smejo biti v »zunanjem« odnosu, temveč morajo postati »eno«, združeni v zavedanju in težnji po pravičnosti, šele ko bo takšen odnos obstajal v javni sferi, bo integracija dejansko dosežena.

Pri tem bi lahko dodali, da je v težnji k idealni večkulturalnosti, kot jo vidi Rex, ključnega pomena ne zgolj zagotavljanje enakosti v javni sferi in zagotavljanje različnosti v privatni sferi (kar je seveda ključen pogoj), temveč tudi spodbujanje aktivnega stika in medkulturalnega dialoga tako v javni in predvsem (!) v privatni sferi. V tem primeru pa bi lahko govorili že o idealni medkulturalnosti (oz. interkulturalizmu).

Poleg navedenega Rexovega modela idealne večkulturalnosti v realnosti družbenega življenja naletimo še na tri možne formacije glede na enakost/različnost v javni in privatni sferi, in sicer: izpostavljanje enotnosti v javni sferi ob hkratnem spodbujanju uniformnih kulturnih praks v privatni sferi (primer francoske težnje po asimilaciji); izpostavljanje različnosti tako v javni kot privatni sferi (primer Apartheida); izpostavljanje različnosti v javni sferi ob hkratni kulturni uniformnosti (jug Amerike). Pogosto se večkulturalnost napačno interpretira v okviru omenjenih različic.

Če dileme prostorske separacije etničnih skupin apliciramo na Rexov (1995, 1997) model egalitarne večkulturalnosti, lahko zaključimo, da je lahko prostorska separacija (ne pa tudi prostorska izključenost) pozitivna, da dejansko lahko spodbuja vitalnost kulturne identitete brez ogrožanja ekonomske in politične vključenosti ter drugih oblik državljanske participacije pod pogojem, da gre pri članih etnične skupine dejansko za izbor in željo, ne pa s strani zunanjih dejavnikov vsiljeno možnost. Pri tem pa je potrebno

vsekakor poudariti, da se kulturna identiteta etnije lahko ohranja tudi brez prostorskega ločevanja.

Dileme udejanjanja večkulturnosti na primeru slovenske Istre

Kompleksnost procesa konkretne realizacije ideje večkulturnosti lahko nakažemo na primeru tradicionalno kulturno pluralnega obmejnega območja slovenske Istre.⁴ Ta primer nakazuje, kako kljub dolgi tradiciji kulturne pluralnosti in medkulturnih izmenjav, relativno dobri urejenosti večkulturnih izhodišč sobivanja na ravni lokalne in nacionalne politike, tudi ta večkulturnost ni neproblematična. Kontekst večkulturne stvarnosti slovenske Istre kaže na to, da državljanstvo ne vključuje nujno tudi drugih političnih in/ali civilnih pravic. Prav tako izpostavlja razkol med (lahko sicer idealno zastavljenimi) formalno zagotovljenimi političnimi in kulturnimi pravicami in njihovim dejanskim izvajanjem. Dejstvo je, da so medetnični odnosi ter udejanjanje političnih in državljanskih pravic, skladnih z nacionalno in evropsko zakonodajo, pod vplivom konkretnih in aktualnih političnih in ekonomskih interesov ter čisto iracionalnih percepcij, kot so predsodki, zdravorazumska prepričanja in tradicionalna videnja. V primeru slovenske Istre smo tako soočeni z razlikovanjem pri dodeljevanju pravic na osnovi narodne pripadnosti, natančneje na osnovi *avtohtonega* in *priseljeniškega* statusa. Kljub temu, da imajo člani različnih tako priseljenih kot avtohtonih manjšinskih etnij, sobivajočih v slovenski Istri slovensko državljanstvo, jim realno pripadajo različne pravice. Pravice, tako formalne kot neformalne, pa so vezane na avtohtonost (pripadniki italijanske manjšine imajo zagotovljenih več formalnih pravic, kot primer lahko navedemo politično zastopstvo). Če ocenimo večkulturno situacijo v slovenski Istri skozi spekter že predstavljenе teorije Rexa (1995, 1997), ugotovimo, da je njegov koncept egalitarne večkulturnosti v slovenski Istri le delno realiziran. Če je srž tako razumljene večkulturnosti »obstoj kulturne raznolikosti ob istočasnem obstoju enakih možnosti v atmosferi vzajemne tolerance«, vidimo, da se predvsem »enake možnosti« delno pa tudi »toleranca v odnosu do drugih kultur« nanaša predvsem na avtohtono (italijansko) manjšino in ne na priseljeniške skupine, ki v Sloveniji kljub številčnejši zastopanosti nimajo priznanega manjšinskega statusa. Četudi je pripadnikom priseljeniških skupin preko pridobljenega državljanstva zagotovljena politična participacija, se primerjalno z avtohtono italijansko manjšino nahajajo v neenakem položaju. Avtohtone manjšine imajo namreč skladno s prizanim manjšinskim statusom *zagotovljeno* politično zastopstvo tako na lokalni kot državni ravni. Tudi kar se ohranja nja matične kulture tiče, je avtohtona manjšina na boljšem. Poleg možnosti

⁴ Več o tem v Sedmak (2009a).

organiziranja kulturnih društev imajo možnost *formalnega izobraževanja v maternem jeziku* in s strani države *sofinancirane množične medije v italijanskem jeziku*. Predstavniki priseljeniških skupin imajo možnost negovanja matične kulture zgolj na ravni društvene dejavnosti in čisto zasebno, v krogu družine in prijateljev. Prav tako pa ne smemo zanemariti neformalnih pričakovanj po jezikovni asimilaciji priseljeniških manjšin, kar za avtohtono manjšino ne velja (Sedmak et al., 2002a, 2002b; Sedmak, 2002, 2005, 2009a). Je pa pomemben pokazatelj večkulturne narave obravnavanega območja visoko število mešanih družin⁵ in pa pogosta »javna« uporaba neslovenskih jezikov v vsakodnevnikih medetničnih stikih, kar ni nujno značilnost drugih slovenskih okolij (Sedmak, 2002). Analiza stanja večkulturne stvarnosti slovenske Istre razodene, kako kompleksen problem pravzaprav predstavlja dejanska realizacija več- in medkulturnosti. Tudi sprejetje in aplikacija ukrepov, ki naj bi pripomogli k uveljavljanju načel več/medkulturne stvarnosti, včasih ne dosežejo želenega učinka.

Tako nam primeri kršitev, sicer formalno zagotovljenih pravic, v primeru italijanske manjšine dokazujejo, da zakonska določila, četudi so nujen predpogoj, sama po sebi še ne zagotavljajo realizacije posebnih pravic manjšin in večkulturnega okolja. Pri kršenju manjšinskih pravic ne gre nujno za namerno, ideološko ali politično osnovano namero. Pogosteje smo priča neupoštevanju manjšinskih pravic zaradi poenostavitve postopkov (npr. neupoštevanje načela dvojezičnih napisov) ali pomanjkanja senzibilnosti za manjšinska vprašanja, kar pa seveda ne opravičuje kršitev.

Položaj imigrantskih skupin iz območij nekdanje Jugoslavije prikazuje, da lahko dolgoročno sprejemanje lastne pozicije kot relativno neproblematične vodi v kulturno in etnično izumrtje. Imigrantske skupnosti v slovenski Istri niso deležne »zadostne mere« kulturnega negiranja oz. represije, ki bi jih spodbudila k bolj odločni reakciji in zahtevanju s tem povezanih pravic. Rezultat takšnega stanja je, da so te skupine izpostavljene postopnemu in nevidnemu procesu asimilacije.

Kontradiktorno pa primer italijanske manjšine sporoča, da tudi zagotovljene politične pravice in nenehna kulturna revitalizacije preko medijev, izobraževalnega sistema in participacije v kulturnih društvih ne zagotavljajo nujno ohranitve manjšinske kulture in zaustavitve »naravnega« zgodovinskega in demografskega toka. To je razvidno v postopnem in zgleđa da iriverzibilnem procesu demografskega upadanja prebivalcev italijanske manjšine. Njeni člani se tako postopno asimilirajo v večinsko slovensko kulturo najpogosteje preko institucije mešanih zakonov. Majhno število

⁵ Odstotek etnično mešanih družin je na območju slovenske Istre eden najvišjih v Sloveniji. V Sloveniji kot celoti je tako 20,2% etnično mešanih družin, v Mestni občini Koper 30,8%, Občini Izola 34% in Občini Piran kar 39,5% (Popis prebivalstva iz leta 2002, Statistični urad RS).

pripadnikov italijanske manjšine sili njene člane, da razširijo svoj »maritalni trg« na druge etnične skupine, kar šibi etnično vitalnost italijanske skupnosti. Prav v primeru italijanske manjšine se tako izpostavi vprašanje, kako (in ali je sploh možno) na dolgi rok ohraniti kulturno raznolikost, če tudi zagotovitev političnih pravic in državna podpora kulturni ter jezikovni ohranitvi ne zadostujeta (Sedmak et al., 2002a, 2002b; Sedmak, 2002, 2005, 2009a).

Študija primera slovenske Istre ne nazadnje izpričuje, da se pri udejanjanju večkulturne stvarnosti soočamo še z vplivi različnih statusov posameznih imigrantskih skupin in različnimi stopnjami zaprtosti etničnih meja skupin v obravnavi. Tako smo v primeru albanske manjšine priča socialni ločenosti in neprepustnim etničnim mejam, ki so največkrat dvostranske (sama albanska skupnost deluje ločeno in izolirano, istočasno pa druge etnije, živeče v slovenski Istri, v odnosu do nje postavljajo socialni zid). Ali lahko upoštevajoč navedeno (izvzetost ene od sobivajočih etnij v medetničnih odnosov) sploh govorimo o večkulturnosti oziroma medkulturnosti slovenske Istre?

Sklep

546

Na osnovi predstavljenih modelov večkulturnega sobivanja in dilem, ki spremljajo preučevanje fenomenov medetničnega sobivanja, se izpostavi vprašanje možne alternative ali »srednje poti« oziroma drugačne interpretacije obstoječih etničnih stvarnosti. Dovolimo si zaključek, ki temelji na teoriji transkulturnosti (ali prekukulturnosti). Omenjena ideja, za razliko od tradicionalnih percepcij etničnosti in medskupinskega (raz)ločevanja na osnovi determinant etničnih karakteristik napeljuje na novo pojmovanje kulture, ki se razlikuje od klasičnih monokultur in sodobnejših pojmovanj več- in medkulturnosti. Prekukulturnost zanika tradicionalno dožemanje kultur kot izoliranih, jasno zamejenih otokov in izpostavlja, da sodobne kulture označuje notranja pluralizacija identitet, navzven pa istočasno preseganje lastnih meja (Welsch, 1999). Dalje, poudarjanje notranje homogenosti in zunanjih razmejitev je ne le teoretično napačno, temveč v stvarnosti dejansko spodbuja medetnične konflikte in separatistične težnje manjšin. Pojem transkulturnosti izpostavlja prečenje meja kulture in kulturno prepletanje. Transkulturnost je tako individualna kot skupinska značilnost. Primer zadnje je transkulturna narava manjšinskih skupin, pri katerih gre po navadi za prečenje mej in združevanje dveh svetov, dveh kultur – matične in kulture okolja bivanja. Na individualni ravni so najočitnejši primeri otrok etnično mešanih družin, v resnici pa smo v globalni dobi vsi do neke mere transkulturni in kot taki kulturni hibridi (npr. srednješolska mladina v Sloveniji se oblači enako kot srednješolci na Finskem, je isto hrano kot mladi v Španiji in gleda iste filme ter posluša isto glasbo kot mladi na Češkem).

Skladno z intenzivnimi migracijskimi valovi globalnih razsežnosti, ki so že v teku, in skladno s pričakovanji, ki govorijo o migracijah kot najboljšejšem fenomenu prihodnjih generacij (tako prostovoljne delovne migracije kot »state of mind« novih generacij (Maraspin, 2009), kot tudi prisilne migracije zaradi ekonomskih, političnih in ekoloških vzrokov) se realno pričakuje dodatna etnična pluralizacija in povečana etnična (rasna, kulturna, religiozna) heterogenost večine evropskih držav in tudi slovenskega prostora. Skladno s teorijo transkulturnega prečenja in kot izziv obstoječim modelom prostorskih segregacij bi bilo vredno razmišljati o oblikovanju takšnih prostorskih politik, ki bi spodbujale snovanje prostorskih bivanjskih predelov, ki prečijo kulturno oz. etnično začrtane meje in temeljijo na drugih skupnih sidriščih kolektivnih identitet, kot so individualne preference in (profesionalna ali ljubiteljska) zanimanja.

Naj s tem v povezavi izpostavimo še videnje, ki ga v svojem delu »Individuacija in globalizacija v prostoru« izpostavi Mlinar (1994), in sicer da geografska bližina v postmodernih družbah (ki jih odlikuje večja prostorska mobilnost, uporaba novih tehnologij in drugi globalizacijski učinki) ni več pogoj in zagotovilo za povezanost ali podobnost med prebivalci, tako kot oddaljenost sama po sebi ne implicira več nujne nepovezanosti in različnosti. V kontekstu takšnega videnja tudi vzdrževanje etnične (kulturne) identitete in etničnih skupin v tradicionalno razumljenih prostorskih navezavah izgublja na pomenu. To tezo z oblikovanjem modela »simbolične etničnosti«, ki jo producira uporaba novih tehnologij, zagovarja tudi Gans (1979). Avtor jo označi kot ohranjanje etničnih korenin in etnične identitete, kot nostalgično pripadnost kulturi imigrantskih generacij, kot ponos na tradicijo, ki pa je lahko doživeta in čutena brez nujne vključenosti v vsakdanje življenjske rituale. Simbolična etničnost se tako kaže kot relativno neodvisna od geografske bližine oziroma fizične koncentracije pripadnikov določene etnije. Njena posebnost pa je prav specifična povezanost z mediji množične komunikacije, ki pojav simbolične etničnosti spodbujajo, vzdržujejo in reproducirajo.

LITERATURA

- Bolt Gideon, van Kemper Ronald, van Ham Maarten (2008): Minority Ethnic Groups in the Dutch Housing Market: Spatial Segregation, Relocation Dynamics and Housing Policy. *Urban Studies* 45 (7): 1359–1384.
- Gale, Richard, Naylor, S. (2002): Religion, planning and the city: The spatial politics of ethnic minority expression in British cities and towns. *Ethnicities* 2 (3): 387–409.
- Gans, J. Herbert (1968): *People and Plans: Essays on Urban Problems and Solutions*. New York: Basic Books.

- Gans, J. Herbert (1979): Symbolic ethnicity: the future of ethnic groups and cultures in America. *Ethnic and Racial Studies* 2 (1): 1–20.
- Gordon, I. Albert (1964): *Intermarriage: Interfaith, Interracial, Interethnic*. Boston: Beacon Press.
- Hårsman, Björn (2006): Ethnic Diversity and Spatial Segregation in the Stockholm Region. *Urban Studies* 43 (8): 1341–1364.
- Johnston Ron, Forrest James, Poulsen, Michael (2002): The Ethnic Geography of EthniCities. The »American model« and residential concentration in London. *Ethnivities* 2 (2): 209–235.
- Kralj, Ana (2008): When Ć becomes Č: discrimination of unrecognized national minorities in Slovenia. *Revija za sociologiju* 39 (4): 235–250.
- Maraspin, Ingrid. (2009): Delovne migracije. V: Mateja Sedmak (ur.), *Podobe obmejnosti*, 149–187. Koper: Annales.
- Medarič, Zorana. (2009): Diskriminacija in etnične manjšine. V: Mateja Sedmak (ur.), *Podobe obmejnosti*, 95–124. Koper: Annales.
- Mlinar, Zdravko (1994): *Individuacija in globalizacija v prostoru*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti.
- Mlinar, Zdravko (2008): *Življensko okolje v globalni informacijski dobi*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede in Slovenska akademija znanosti in umetnosti.
- Radtke Frank Olaf (1997): Multiculturalism in welfare states: the case of Germany. V Montserrat Guibernau in John Rex (ur.), *The Ethnicity Reader – Nationalism, Multiculturalism and Migration*, 248–256. Cambridge: Polity Press.
- Rex, John (1995): Multiculturalism in Europe and America. *Nations and Nationalism* 1 (2): 246–250.
- Rex, John (1996): Multiculturalism in Europe. V John Hutchinson in Anthony D. Smith (ur.), *Ethnicity*, 241–245. Oxford, New York: Oxford University Press.
- Rex, John (1997): The concept of a multicultural society. V Montserrat Guibernau in John Rex (ur.), *The Ethnicity Reader – Nationalism, Multiculturalism and Migration*, 205–220. Cambridge: Polity Press.
- Sedmak, Mateja in drugi (2002a): *Ekonomski položaj italijanske manjšine v Sloveniji: Poročilo*. Ljubljana, Koper, Piran: Ministrstvo za gospodarstvo RS, Znanstveno-raziskovalno središče RS, Center za pospeševanje podjetništva.
- Sedmak, Mateja in drugi (2002b): *Identiteta slovenske Istre: Rezultati raziskovalnega projekta*. Koper: ZRS Koper.
- Sedmak, Mateja in drugi (2003): *Mnenja nosilcev družbeno-kulturnega življenja na italijanskem obmejnem območju: poročilo*. Koper: Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče Koper.
- Sedmak, Mateja in drugi (2008): *Manjšine in obmejne družbene stvarnosti kot dejavniki integracijskih procesov. Študija območja slovensko-italijanskega kulturnega stika: Poročilo aplikativnega projekta*. Koper: Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče Koper.
- Sedmak, Mateja (2002): *Kri in kultura*. Koper: Annales.
- Sedmak, Mateja (2005): Italijanska narodna skupnost v Republiki Sloveniji: družbena (samo)umestitev. *Teorija in praksa* 42 (1): 89–112.
- Sedmak, Mateja (2007): Etnično mešane družine. V Tanja Rener, Mateja Sedmak,

- Mojca Urek, Alenka Švab (ur.), *Družine in družinsko življenje v Sloveniji*, 191–221. Koper: Annales.
- Sedmak, Mateja (2009): Manjšine in skupinske (etnične) identitete: Primerjalna študija slovenske in italijanske manjšine. *Series historia et sociologia* 19 (1): 205–220.
- Sedmak, Mateja (2009a): Izzivi multikulturalnosti. V Mateja Sedmak (ur.), *Podobe obmejnosti*, 13–36. Koper: Annales.
- Sedmak, Mateja (2009b): Identitetne podobe etničnih manjšin. V Mateja Sedmak (ur.), *Podobe obmejnosti*, 61–94. Koper: Annales.
- Schermerhorn, Richard (1996): Ethnicity and Minority Groups. V John Hutchinson in Anthony D. Smith (ur.), *Ethnicity*, 17–18. Oxford, New York: Oxford University Press.
- Švab, Alenka in drugi (2008): *Posledice diskriminacije na družbeno, politično in socialno vključenost mladih v Sloveniji: analiza glede na spol, spolno usmerjenost ter etnično pripadnost: Rezultati ciljno raziskovalnega projekta*. Ljubljana, Koper: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede, Mirovni inštitut, Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče Koper.
- Welsch, Wolfgang (1999): Transculturality – the puzzling form of cultures today. V Mike Featherstone and Scott Lash (ur.), *Spaces of Culture: City, Nation, World*, 194–213. London: Sage.
- White, J. Michael, Kim H. Ann, Glick, E. Jennifer (2005): Mapping Social Distance: Ethnic Residential segregation in a Multiethnic Metro. *Sociological Methods & Research* 34 (2): 173–203.